

91.

DESPRE NUMELE ARDEALULUI

STUDIU DE ———
MARTIAN.

Z. Martian

Bistrița.

Editura tipografiei G. Matheiu

1906.

~~93(498)~~

M.43.

T5861

D

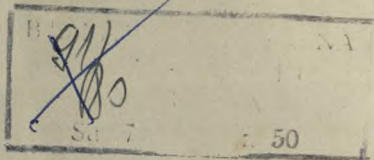
DESPRE NUMELE
ARDEALULUI

STUDIU DE —
MARTIAN.

Martian

Bistrița.
Tipografia G. Matheiu
1906.

18/05/88

Despre numele Ardealului.

Țările conziderate ca concepte geografice ș'au căpătat numirile lor primordiale probabil spre denotarea poziției, configurațiunei și însușirilor lor caracteristice, dar de cele mai multe ori numai spre a se putea face deosebire între ele.

Numai mai târziu, după-ce cu înmulțirea și lățirea genului omenesc unele țări mai binecuvântate au devenit dorite și apoi cucerite de alte popoare, țerile cucerite încep a fi numite după numele cuceritorilor. Astfel se ivesc numirile de țări ca concepte politice.

Din aceste motive unele țări au numai unul, altele din contră mai multe nume date în decursul timpului de deosebitele popoare, dintre cari nume unele se folosesc și astăzi, altele însă nu mai trăiesc în graiul viu, decât numai în istorie, ca nume istorice.

Intre țările, cari au mai multe nume, se ține și țara numită Ardeal.

După-ce istoricii până astăzi nu sunt de acord nici cu privire la cel mai vechiu nume al acesteia, nici cu privire la originea singuraticelor nume ale ei, — în cele următoare ne vom încerca a lămuri după putință aceste cestiuni.

Cumcă Ardealul deja în timpurile preistorice a trebuit să-și aibă numele său propriu geografic,

pare a fi probabil, dacă considerăm configurațiunea acestei țări, care atât de pregnant se ridică în mijlocul câmpiilor din jur, și dacă considerăm, că aceasta țară, grație configurațiunii sale, a fost locuiveră cu mult înainte decât împrejurimea șesoasă, care pe atunci era acoperită de lacuri și mlaștini. Dar mai pe sus de ori ce îndoială, Ardealul a trebuit să-și aibă numele său propriu în un timp, când și țările din jur au început a avea nume.

Prima vecină a Ardealului spre vest este țara numită Pannonia, care nume denota șesul ungar de astăzi [și probabil sub acelaș nume se înțelege și șesul „Țării românești“ sau a „Valahiei“ de odinioară] și ne reamintește pe vechiul popor al Păonilor.

Numele fostului principat al Moldovei ne reamintește o serie de numiri de cetăți dacice, terminate în — dava, terminațiune până astăzi nu pe deplin esplicată cu privire la înțelesul ei.

Numele comitatului „Maramureș“ din Ungaria sună astăzi fără înțeles și pare a fi compus din cuvintele: „mara“ și „murăș“. Dintre felurile etimologii, cări s'au născocit pentru esplicarea acestui nume, cea mai verosimilă este aceea, care reduce ambele cuvinte constitutive la trupina „mar“ = apă.

Vedem deci, că țările vecine fără esceptiune poartă numiri foarte vechi, dacă nu chiar preistorice. Și e de notat, că aceste două țări amintite mai în urmă, din punct de vedere teritorial sunt mai puțin caracteristice și chiar și în privința

importanței sunt de mai puțină însemnătate decât Ardealul.

În cele următoare vom scruta puțin numirile Ardealului cunoscute până acum.

1. Numele istorice.

a) Dacia.

Julius Caesar este primul scriitor, care face amintire despre „fines Dacorum.” El zice, că Pădurea hercinică acolo, unde atinge granița Dacilor și a Annarților, se întinde în stânga dela fluviu și prin estenziunea sa mare atinge granițele multor popoare. După Caesar Romanii folosiau mai des și mai bucuros numele „Dacia“ (grecește „Dakia“). Acest nume l'au dat Romanii țării acesteia, fără îndoială, după numele poporului, care o locuia. E probabil, că și Dacii ș'au numit țara după numele lor. De aici se poate concluda, că vița dacă a Geților nu a fost autohtonă în această țară, ci venind din Asia a cucerit această țară, după cum aceasta se admite în general.

Cu încetarea dominațiunii dacice țara Dacilor deveni provincie romană sub numele de „Dacia“. Ca atare stete cam un veac și jumătate și cu încetarea dominațiunii romane dispăre și numele „Dacia“ pentru totdeauna.

E de notat însă, că Ardealul e numai o parte din provincia „Dacia“ de odinioară și prin urmare nu poate uzurpa acest nume numai pentru sine.

Între secolul al VI-lea și al IX-lea aceasta țară se numia: „Gothia“ și „Gepidia“ după numele popoarelor cuceritoare: a Goților și Gepizilor. E

de notat însă, că țările astfel numite nu coincid de tot din punct de vedere teritorial nici cu provincia romană Dacia, nici cu Ardealul de astăzi.

Cu disparițiunea Goților și a Gepizilor dispar și aceste numiri și așa din secolul al IX-lea până în al XII-lea Ardealul nu obține sub nici o numire, în tocmai ca în periodul anteroman.

b) Ultrasilvania.

Numirea aceasta apare mai întâiu în un document din anul 1103 d. Chr. ca adiectiv în „Dominus Simon Ultrasilvanus“ și „Mercurius princeps Ultrasilvanus“.

În forma : „partes Ultrasilvaniae“ și „partea transilvaniae regni Hungariae“ obține numirea în limbajul diplomatic deja înainte de anul 1138 după Christos.

c) Transsilvania.

Ca nume al țării îl întâmpinăm cătră finea secolului al XII-lea. Acest nume îl aflăm în documente, la început schimbându-se cu Ultrasilvania; mai târziu cest din urmă nume începe a dispărea și în limbajul oficial și al învățaților devine generală folosirea numelui Transsilvania, care nume se împământenește în limbile tuturor popoarelor romanice, afară de în limba română.

Ambele numiri : Ultrasilvania și Transsilvania denoată o „țară de dincolo de pădure (sau de munte)“ ; din acest motiv numirile acestea au trebuit să se folosească mai întâiu afară de granițele

acestei țări, probabil în Panonia în un timp, când acolo se mai folosea limba latină, căci în nici una altă limbă, din care s'ar fi putut traduce latinește aceste numiri, nu ocură vre-un nume cu senz identic ori asemenea.

Se poate și aceea, că în urma unei schimbări a relațiilor de proprietate și de administrațiune pe teritoriul provinciei Dacia, originea acestor numiri să fi fost provocată prin necețitatea de a numi cu nume propriu partea de țară, care astăzi se numește Ardeal.

II. Numele, cari se folosesc astăzi.

a) Siebenbürgen este numirea, ce o dau țării acesteia preste tot Germanii. Originea numirei se reduce în timpul colonizării țării cu Germani, iar pentru explicarea numelui se recurge la felurite etimologii.

Înainte de toate Aeneas Sylvius Piccolomini (care deveni apoi papă) scrie: „Theutones (transilvani) viri fortes et bello exercitati a septem civitatibus, quas inhabitant „siebenburgenses“ patrio sermone appellati“.

Pe baza aceasta mereu se face provocare la „septem civitates“, cari după unii au fost șapte cetăți sășești, după alții au fost șapte cetăți, a căror nume se termină în — burg.

În modul acesta însă nu se poate ajunge la nici un rezultat acceptabil: deoparte pentru că dacă vrem să înșirăm cele șapte cetăți fondate de Germani, atunci aflăm mai multe decât șapte, cari

toate deopotrivă reclamă prin vechimea lor a fi numărate între cele șapte; de altă parte pentrucă, dacă reflectăm la cetățile, al căror nume se termină în — burg, aflăm, că de atari au existat în Ardeal în număr de preste o sută încă înainte de colonizațiunea germană. Afară de aceea chiar cetățile mai însemnate prin poziția lor strategică în aceasta țară nu au nume german, ca: Deva, Chior, Ciceu și Gurgiu.

Derivațiunea numelui dela „Siebengebirge“ de lângă Ren e neverosimilă, căci cu greu putem crede, că coloniștii germani să fi dat patriei lor nou nume după numele unui munte din patria lor veche.

Inercarea de a explica numirea germână „Siebenbürgen“, ca verbală traducere a numirei latinești „Transsilvania“ presupune pentru „sieben“ senzul prepozițional de „trans“, ceea ce nu se poate admite, fiindcă o atare prepozițiune nu există și n'a existat nici când în limba germână. Explicarea poate sta însă față de partea a doua a numelui „Siebenbürgen“, căci „Bürgen“ ușor poate reda senzul de „Silvania“.

Derivarea numirei dela cei șapte duci (comandanți) ai Hunilor, după cum crede Thuroczy și Petru Ranzanus, pare absurdă, căci Hunii oriși cum n'au grăit nemțește.

Etimologia lui Roesler dela numele românesc al orașului Sibiiu cu indicația, că germânii din Brașov zic, că ei călătoresc la Sibiiu în „Siebenbürgen“ nu e probabilă, căci Săcuii din Ciuc și și astăzi zic, că călătoresc la Alba-Iulia „în Valahia“.

După o altă părere, numele Siebenbürgen a indicat mai întâiu cele șapte comitate vechi în cari, după cum se presupune, a fost împărțită aceasta țară. Cumcă și aceasta etimologie e necorectă, rezultă, dacă ne gândim, că aceasta țară a trebuit să aibă un nume deja și atunci, când era împărțită în districte administrative și dacă ținem în vedere faptul, că împărțirea unei țări în mai multe ori mai puține districte administrative, ori comitate nu poate să formeze criteriu, după care să-și capete numele acea țară.

Numirile medievale latine ale Ardealului: „Terra septem urbium“, „Terra septem castrorum“ și „Septem castra“ obvin în documente dela anul 1241 încoace și apar ca traduceri ale numelui germân: „Siebenbürgen“; de aceea nu pot fi considerate ca numiri istorice.

b) Erdély este numele magiar al țării. Obvine în formă „Erdeuelu“ mai întâiu în a doua jumătate a secolului al XIII-lea la Anonymus. După aceea obvine la Kéza ca „Erteuelu“ și la Thwroc ca „Erdeleu“ și „Erdeel“.

În timpul din urmă Hunfalvy explică numele acesta ca derivat din cuvântul magiar „erdő“ (pădure). Etimologia aceasta se ascrie în general lui Hunfalvy, care în opul său citat întrelăsă a spune autorul, dela care a luat'o. Aceasta etimologie însă o aflăm cu mult înainte de Hunfalvy în Geografia lui Lucas Iosif Marienburg, care se provoacă la I. C. Engel; acesta însă întocmai ca Hunfalvy află de bine a retăcea izvorul, de unde a luat'o. Acest izvor din cauza unei erori de tipariu din registru e greu de aflat, dar totuși se află la Otrokocsy, care a trăit pe la sfârșitul secolului al XVII-lea.

E probabil, că Otrokocsy este adevăratul autor al acestei etimologii, căci el a avut lipsă de ea spre dovedirea hipotezei, că Magiarii sunt locuitori străvechi în Ardeal. Spre scopul acesta aduce și unele dovezi, spre a confirma, că aceasta numire a țării era folosită deja în un timp, când nici nu se pomeneau Magiari în apropierea Ardealului.

Așa el citează un pasagiu din o epistolă a regelui Ioan a Căzarilor către Rabinul Chasdai, care pasagiu [în traducere latină] sună așa: „Surge, abi in terram Rudelan et terram *Ardil*, ecce dedi pavorem tui in cor evrum“.

Află apoi numirea „Ardalos“ pentru Ardeal la doi scriitori greci. Unul este Pausanias, la care occură textul următoriu (în traducere latină): „Fecisse antem illud dicunt Ardalum (*Ἀρδαλον*) filium Vulcani ac Tibiam quoque putant invenisse hunc Ardalum et musas ab ipso denominant Ardalidas“.

Al doilea este Stephanus de Urbibus, la care aflăm următoriu text (în traducere latină): „Ardalides et Ardaliotides coluntur Musae Troezene ab Ardalo [*Ἀρδαλον*] quodam vel etiam a loco“.

Dacă în aceste texturi într'adevăr e vorba de numele Ardealului, atunci, judecând după starea de astăzi a cestiunei despre imigrațiunea Magiarii, derivațiunea numelui magiar „Erdély“ din „erdő“ trebuie să cadă, fără a mai fi neceitate de a inzista asupra pospozițiunei inventate ad hoc fără nici o bază.

Trebuiesc deci făcute în privința asta minuțioase scrutări în scriitorii greci, căci rezultatul promite a fi pe deplin satisfăcătoriu.

c) Ardeal e numele, ce-l dau țării acesteia României. E un nume folosit de popor, atât la

Românii din Ardeal, cât și la cei din țările din jur, și nu obvine în limba română în altă formă decât numai în aceasta.

După Hunfalvy cuvântul e luat din limba magiară, iar deosebirea dintre numele magiar și român se reduce numai la o acomodățiune de sunete. Anume: silaba inițială magiară „Er-“ și cea românească „Ar-“ sună astfeliu din cauza terminațiunilor acestor substantive în puterea unei particularități fonetice a uneia fiecăreia din aceste limbi și așa din punctul acesta de vedere nu e exclusă posibilitatea, că o limbă a luat cuvântul din cealaltă.

Dar puținele urme mai vechi amintite mai sus despre numirea Ardealului la scriitorii grecești ne prezintă numele peste tot cu inițiala „Ar-“, deși în grecească cu terminațiunile „-os“, „-ia“ și „-on“ se potrivește tot așa de bine inițiala „Er-“.

Chiar și scriitorul grecesc Chalkokondylas, care a scris în secolul al XV-lea, folosește consequent pentru Ardeal numirea: „Ardalos“.

De aici rezultă, că numirea grecească nu e luată din limba magiară, ci din limba locuitorilor străvechi (autohtoni) ai Ardealului, dela cari se trage și numirea românească.

Cu ajutoriul scriitorilor vechi se pot arăta unele numiri topografice, cari s’au păstrat în Ardeal și în țările vecinate până astăzi în formă aproape neschimbată.

Și oare între atari numiri să nu se țină și numele țării acesteia?

Căci în butul contra argumentățiunei pasio-

nate un lucru rămâne mai pe sus de îndoială, că anume există între populațiunea de astăzi a Ardealului și populațiunea-i străveche (autohtonă) o anumită legătură de continuitate, care se dovedește chiar și numai prin aceea, că numiri geografice au putut fi transmise și păstrate din cele mai vechi timpuri până astăzi!

Ce e drept numărul numelor toponimice transmise și păstrate până la noi e mic; aceste nume însă în cea mai mare parte sunt numiri de râuri mai mari, de catene întregi de munți și de localitățile însemnate, căci cele mai puțin însemnate nu au fost luate în conziderare și nu li-s'a păstrat numirea lor veche.

Cuvântul „Ardeal“ și grecescul „Ardalos“ cu toate variantele sale se derivă din trupina sanscrită „ardhva“ și aceasta din rădăcina „ardh“ cu înțelesul de: ridicat. De aici se derivă latinescul „arduus“ și paleoirricul „ardda“, ambele cu însemnarea de: sus, ridicat.

Nume proprii formate dela aceasta trupină ne-au rămas nu numai în Ardeal ci și în țările vecine, ba chiar în întreagă Europa.

Abia poate fi deci dubiu, că numirea Ardeal e cea originală și cea mai veche, pe când numirea Erdély e formată din aceea.

Motivul, pentru care aceasta numire nici odată n'a devenit generală, iar unde s'a păstrat și folosit, s'a restrins mai mult la conceptul geografic, — este a se căuta — abstracție făcând dela împrejurările amintite în introducere — și în faptul că aceasta țară singură de sine n'a format nici odată în timpul istoric un stat independent, precum și în împrejurarea, că cu timpul se iviră

doue numiri mai nouă, cari au făcut concurență numirei mai vechi, anume „Transsilvania“ și „Siebenbürgen“.

În ce privește numele Siebenbürgen, cercetările de până acuma față de originea lui nu se pot considera de încheiate.

Imprejurarea, că există dovezi incontestabile, din cari reesă, că numirea germână Siebenbürgen și numirile latine corespunzătoare au fost folosite deja înainte de înmigrarea coloniștilor germâni, ne îndeamnă, să cercetăm mai departe originea acestei numiri.

Marca (emblema) țării ne reamintește așa numita uniune a celor trei națiuni („unio trium nationum“) încheiată în anul 1437. *Capitula*

În marcă anume: nobilimea e reprezentată prin un vultur cu un cap și în poziție zburătoare, Săcuii prin figura soarelui și a lunii, iar coloniștii germâni numiți Sași prin șapte cetăți (Burgen). Despre partea săsească a marcei (emblemei) scrie un serios scrutător: „asupra motivelor, cari au îndemnat națiunea săsască, să-și aleagă șapte cetățui ca marcă, până acuma nu se știe nimic sigur“ și totuși aprior se poate susține, că cele șapte cetățui din marcă trebuie să stee în ceva relațiune cu numele „Siebenbürgen“ al țării!

Înainte de toate s'ar putea presupune, că Sașii și-au format marca lor după numele propriu lor al țării în un timp, când se ivi necețitatea, ca și ei să aibă o marcă proprie națională.

La întrebarea, că oare Ardealul avut'a marcă a sa și înainte de anul 1437 și care a fost aceea? aflăm răspuns la faimosul istoric magiar Alexiu

Jakab în un studiu despre cele mai vechi embleme și sigile ale Ardealului.

El afirmă, că Ardealul pe lângă toată poziția sa specifică în cadrul statului ungar n'a avut o marcă a sa proprie, precum a avut Croația, Slavonia, Dalmația și Bosnia, și că, dacă totuși ar fi avut și el una a sa proprie, aceea s'a dat uitării și până acuma n'a succes încă nimărui a o descoperi.

Nu e însă lipsită de bază speranța, că se va putea eventual descoperi o marcă, care a fost în uz înainte de cea din anul 1437.

În opul intitulat: „*Dictionarium heraldicum*“ al unui anonim, tipărit în Viena la Joh. J. Heginger, a. 1746, aflăm la pag. 48 ca marcă a Ardealului: „Luna deasupra a lor șapte coline“. Nu e fără bază presupunerea, că aceasta marcă a Ardealului a fost scoasă din un izvor anterior anului 1437, căci atari opuri heraldice de regulă sunt compilate din cele mai feliurite izvoare. Trebuie să amintim aici, că în registrul opului nu se face provocare la aceasta marcă, ci la marca de astăzi, care e descrisă precum e astăzi.

Cele șapte coline sunt însă emblema cetății Roma din timpul Romanilor până astăzi!

Cumcă Dacia după încorporarea ei ca provincie la imperiul roman ar fi avut ori nu emblema sa, nu ne spune nici un scriitoriu, cu atât mai puțin — cumcă, cum a fost aceea; totuși dacă considerăm greutățile, cari în expedițiunile de câțiva ani contra Dacilor au fost învinse, și dacă luăm în cumpănă însemnătatea cea mare, ce se atribuie acestui succes al armelor romane, nu pare a fi

ceva imposibil, ca însași cetatea eternă să-și fi dat provinciei nou cucerite și atât de mult prețuite propria sa emblemă [poate cu ceva adausuri] pentruca prin aceasta cu atât mai mult să o distingă.

Folosirea de marce (embleme) la Romani, — după cum se poate dovedi — începe foarte de timpuriu și se pare, că ei au împrumutat aceasta datină dela Egipteni.

Ba aflăm o indicație a marcei provinciale a Daciei în documentul de fundare dat de împăratul Iustinian în anul 530 cu ocaziunea înființării metropoliei de Syrmium.

Acolo stă: „Scutum rubrum, in cujus medio videtur turre signifikans utramque Daciam“.

Aceasta cu greu s'ar putea explica altcum, decât că marcele ambelor Dacii, cari erau aceleași (a Daciei Trăiene și a celei Aureliene) s'au unit și scurtat într'una singură.

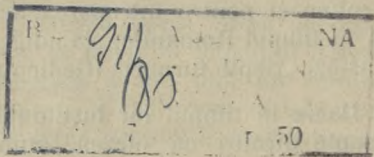
E deci îndreptățită presupunerea, că marcele celor două Dacii pe timpul acela înfățișau șapte turnuri în câmp roș. Șapte turnuri erau însă marca cetății Byranț, căci aceasta periculoasă rivală a Romei își uzurpă onoarea de a fi și ea fundată pe șapte coline și pentru întruparea acestei tradițiuni încă în timpul Romanilor s'a edificat fortăreața numită astăzi „Șapte turnuri“ (Gedicula).

Acum: dacă Dacia în timpul lui Iustinian a avut în realitate șapte turnuri ca marcă, atunci pe timpul, când ea provincie făcea parte din marele imperiu roman, (apusan) în locul turnurilor a trebuit să aibă cele șapte coline ale cetății Roma,

pe cari numai în onoarea noului stăpân le-a pro-
văzut cu turnuri.

Pe calea aceasta, ne credem, ajunși la re-
zultat — [care poate fi și dubiu] —, că numele
„Siebenbürgen“ s'a format ulterior după marca
țării cea cu șapte turnuri (Sieben-Burgen).

Dorim ca scrutătorii mai norocoși să afle în
cele premerse ceva îndemn, pentru că apoi cestiu-
nea să o ducă la o rezolvare definitivă.

I
5861

[Toole]